

YU ISSN 0027-8084

UDK 808.61./62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

XXVIII/4—5

БЕОГРАД
1990.

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXVIII (нова серија)

Св. 4—5 (1990)

САДРЖАЈ

Став САНУ о језику (уз расправу о језичким одредбама у уставу СР Хрватске)	197
Рад на осавремењавању наше правописне норме (МИТАР ПЕШИКАН)	200
Прилог дискусији о описним и односним придевима у српскохрватском језику (ИРЕНА ГРИЦКАТ)	214
Обликовање вокатива једине именичке I дефлекције у књижевним текстовима XX века (ВЛАДИМИР П. ГУДКОВ)	224
О нужности студиознијег приступа проучавању пасивних конструкција с трним партиципима (ВЛАДИМИР П. ГУДКОВ)	241
Један нарочити тип напоредних конструкција с придевским односним реченицама (ЉУБОМИР ПОПОВИЋ)	246
Фонолошка структура риме и неки аспекти њене реализације у поезији Десанке Максимовић (МИЛОСАВ Ж. ЧАРКИЋ)	262
Рјечници језика писаца — велики задатак наше лексикографије (МИЛОРАД ДЕШИЋ)	288
Симетрија и асиметрија у антонимским релацијама (ДАНКО ШИПКА)	295
Из историје српскохрватског израза (ДРАГАНА МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ)	302
Још једном о творбеном статусу именица <i>баснодром</i> , <i>ракетодром</i> (ГАЛИНА ТИРТОВА)	309
Регистар	313
Садржај XXVIII књиге <i>Нашег језика</i>	330

Љубомир Поповић
(Филолошки факултет, Београд)

ЈЕДАН НАРОЧИТИ ТИП НАПОРЕДНИХ КОНСТРУКЦИЈА С ПРИДЕВСКИМ ОДНОСНИМ РЕЧЕНИЦАМА*

Предмет овога рада су координативне конструкције формиране од хетерогених чланова, и то од фраза и односних реченица са придевском вредношћу, нпр. „једна област опасна и која није за њега“. У раду су описани и анализирани типови и функције оваквих конструкција, као и могућности њихове „хомогенизације“.

1. Напоредне конструкције хетерогеног састава

У примеру:

(1.1) *И тај роман, који је замишљен као један роман карактера, и који би тиме могао имати вишу вредност од голе забаве, Сремац је завршио лакрдијом (Ј. Скерлић, Писци и књиге).*

употребљене су две односне (релативне) реченице координиране помоћу саставне конструкције са везником и. Координацијом се показује њихова функционална и дистрибутивна паралелност: обе релативне реченице имају функцију апозитива, тј. додатне одредбе придевског типа, уз исту именичку синтагму (*тај роман*). При том су и карактеристике које се додају именичком појму (означеном синтагмом *тај роман*) формулисане на паралелан начин: као реченичне ситуације исказане релативним реченицама придевског типа¹ и приписане именичком појму преко заменице-релативизатора

* Израду овога рада помогла је Републичка заједница науке Србије.

¹ О оваквим реченицама в.: Ж. Стонојчић, Љ. Поповић, С. Мицић, *Савремени српскохрватски језик и култура изражавања*, Београд — Нови Сад, Завод за уџбенике и наставна средства — Завод за издавање уџбеника, 1989, стр. 296—300.

који. Пошто су, дакле, употребљене реченице истог синтаксичког ранга и типа (релативне зависне реченице), оваква напоредна (координативна) конструкција се може окарактерисати као конструкција хомогеног састава.

Координативне конструкције хомогеног састава представљају типични, „нормални“ облик координативних конструкција. Међутим, понекад се јављају и координативне конструкције хетерогеног састава. Као илустрација такве конструкције с придевском односном реченицом може да послужи следећа престилизација примера (1.1):

- (1.1a) *И тај роман, замишљен као један роман карактера, и који би тиме могао имати вишу вредност од голе забаве, Сремац је завршио лакрдијом.*

При оваквој формулацији, карактеристика именичког појма која је у (1.1) исказана првом односном реченицом овде је изречена попридевљеном партиципском фразом односно синтагмом *замишљен као један роман карактера*. Функција овакве синтаксичке јединице остаје иста (апозитив), али се карактеристика приписује именичком појму директно, без посредства информативно редувантних делова (*који је*). Но, иако је оваква формулација сажетија и економичнија, она нарушава паралелизам (хомогеност) састава координативне конструкције који је постојао у првобитној формулацији: сада се координирају јединице различитог синтаксичког ранга и типа — придевска (одн. партиципска) фраза и односна реченица. Тиме је створена конструкција која спада у онај тип традиционалних стилских фигура који се зове конструкција *ало коину*.² Зато се оваква напоредна конструкција може назвати и апокоинична напоредна конструкција, и то с придевском релативном реченицом.

Оригиналне примере оваквих апокоиничних конструкција представљају следеће реченице:

- (1.2) *Треба ли жалити што није остао при лирици, у којој је сигуран, него прешао у једну област опасну и која није за њега? (П. Поповић, Предговор за Песме Бранка Радичевића).*
- (1.3) *У тој туђини, лукавој и која нам је често личила на замку, кретали смо се у гомилама, ради одбране (М. Лалић, Зло прољеће).*

² По дефиницији Ж. Марузоа то је конструкција „у којој два хетерогена додатка зависе о једном заједничком члану који им претходи (г. *κοινων*), нпр. франц. *il croit à son étoile et que tout lui réussira*“ (в. R. Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, I, Zagreb, Matica hrvatska, 1969, s.v. apo koinu).

У првој реченици координирани су атрибути, а у другој апозитиви хетерогеног ранга: придеви и односне реченице.

Циљ овога рада је да се опишу и анализирају овакве и њима сродне конструкције. Уз то би било пожељно да се овакви случајеви оцене и са гледишта синтаксичке и стилске норме, односно да се дају одређене нормативне препоруке. Ту је, међутим, проблем што се нормативни аспект ових конструкција не сме решавати изоловано, тј. без уочавања, анализирања и оцењивања апокоиничних конструкција које садрже друге типове зависних реченица. Наиме, скоро све главне врсте зависних реченица јављају се и у напоредним конструкцијама хетерогеног састава, већина околинално, али неке од њих (изричне у ужем смислу и зависноупитне) и не тако ретко. Ево неколико примера:

- (1.4) Именичка односна реченица: *И псује Травник и ко га је закопао на том месту (И. Андрић, Изабране приповетке).*
- (1.5) Изрична реченица у ужем смислу: *... сагне главу и оћути чист зрак и да није више у дому Рајхерцерову (А. Ковачић, У регистратури).*
- (1.6) Зависноупитна реченица: *Њему се чини да му још одраније зна и право име и како се оно изговара (И. Андрић, Немирна година).*
- (1.7) Узрочна реченица: *... има много девојака којима ће та титула измаћи из објективних разлога или зато што је жири пристрасан (Политика).*
- (1.8) Намерна реченица: *Трговци су се удруживали у нашим средњовековним земљама ради заједничког пословања, ради постизања што веће и што сигурније материјалне користи, као и да би смањили ризик на путовањима (Политика).*
- (1.9) Временска реченица: *... а дужан је вратити ствар у уговорено време или кад је поверилац затражи (Енциклопедија Југославије).*
- (1.10) Поредбена реченица: *... а клупко рибе отежало као олово, и као да ће је [мрежу] сваког трена подерати и расути се (С. Новак, Новеле).*

Посебан проблем је што се у традиционалној граматичкој, која је основа нормативне граматике, раздвајају синтакса просте и синтакса сложене реченице, те би анализа чланова апокоиничне конструкције спадала у два различита дела синтаксе. Осим тога, у традиционалној граматичкој се под напоредним (координативним) реченицама подразумевају само независне реченице (и то пре свега обавештајне), док се координирање зависних реченица

јобично и не спомиње³. Чак би се могло рећи да би за традиционалну граматику термин као што је „саставна релативна реченица“ био *contradictio in adjecto*.

У сваком случају, системски разлог за појаву апокоиничних конструкција са придевским односним реченицама јесте то што се као синтаксичке јединице са придевском (адјективалном) вредношћу, тј. јединице којима се именичким појмовима приписују разне карактеристике, јављају и фразе, дакле речи и синтагме, и зависне реченице. Овакве фразе су: придевске речи и синтагме, именичке речи и синтагме у таквом зависном падежу или предлошко-падежној конструкцији који им дају неко придевско значење, и глаголи, или глаголске синтагме у облику партиципа. Што се тиче зависних реченица, придевску вредност има већина типова односних реченица⁴. Пошто је координација заснована на паралелности функције и дистрибуције, појава апокоиничних конструкција са фразама и релативним реченицама придевске вредности јесте нешто што се може очекивати. Међутим, чињеница да су такве конструкције ипак врло ретке, указује на то да се ради о маргиналној координативној конструкцији, тј. не о правилу, него о изузетку. А у задатак нормативне синтаксе и практичне стилистике спадало би да одговоре на питање: да ли овакве изузетке треба сматрати као нарушавање норме и зато их проскрибовати као језичке (или бар стилске) грешке; или их треба сматрати само као одступање од строге, узорне, егземпларне норме, тј. као нормативно маргиналне конструкције које не треба препоручивати, али које се — у типовима текстова који не претендују да буду језички и стилски образац — могу толерисати тамо где није лако наћи неко друго решење; или се пак могу сматрати и потенцијалним стилским средством које може — у одговарајућој функционалној ситуацији — допринети повећавању изражајних могућности језика и експресивности стила.

2. Односне реченице у функцији атрибута

За разумевање апокоиничних координативних конструкција са придевским односним реченицама најбоље је поћи од најчешћег и функционално најкомплекснијег случаја, а то је координирање атрибутски употребљених односних реченица са придевима и при-

³ О томе в.: Љ. Поповић, *Из проблематике конституисања и структурирања сложених реченица: независне и зависне реченице*, Књижевност и језик, XXIX/1, 1982, стр. 1—15.

⁴ О јединицама са придевском конституентском вредношћу в.: Ж. Станојичић, Љ. Поповић, с. Мицић, *op. cit.*, 325—327.

девским синтагмама који такође имају атрибутску функцију. По ред (1.2) овакву употребу илуструју и следећи примери:

- (2.1) Пуно је места хумористичких, и која су лако и живо испричана (П. Поповић, нав. дело).
- (2.2) ... ови нови су имали теорије сулуде, али које су начинили превасходно прецизним њиховим практичним остварењем (Б. Поповић, Бомарше).
- (2.3) Земља му је родила таленат богат, али који се даље тешко могао да префињује у школи (П. Слијепчевић, Огледи).
- (2.4) Издвајао се међу другима као појава нестварна и која не може дуго да траје (М. Лалић, Раскид).
- (2.5) Или је војни логор у вароши, знојан и вашљив, убацио у ваздушна струјања над долином звуке и мирисе са свим нове и који буне (М. Лалић, Зло пролеће).
- (2.6) И то није случајна појава, јер Гореган Магић није обичан сеоски стихоклепац, но велики светски путник, обожавалац машине, технике, Њемачке, Швабе, уопште човјек склон прекршајима, и који зато заслужује да се о њему води рачуна (М. Лалић, Ратна орећа).
- (2.7) У углу, десно од врата, један отоман са излизаном чојом боје труле вишње, један леп старински отоман сличан пијанину, и у коме су с вчери (...) певали федери (Д. Киш, Башта, пепео).

Ови случајеви — а слично важи и за оне о којима ће касније бити речи — могу се посматрати са три аспекта: (1) као проблем постизања хомогене одн. стилски складне реализације координираних атрибута; (2) као проблем постизања синтаксичко-семантичке кохезије међу координираним атрибутима; и (3) као могућност појачавања њихове стилске изразитости.

Системски начин на који се може остварити хомогени састав координативне конструкције јесте исказивање свих чланова конструкције релативном реченицом; пример:

- (2.3а) Земља му је родила таленат који је био богат, али који се даље тешко могао да префињује у школи.

Међутим, овакве престилизације увек уносе редундантне делове (овде: који је био), а уз то често нису ни стилски прихватљиве; уп.:

- (2.1а) Пуно је места која су хумористичка, и која су лако и живо испричана.

Један додатни аспект „нормализације“ конструкције употребом односне реченице јесте могућност — која не постоји увек — да се конструкција сажме и њени чланови јаче интегришу тиме што ће се односна заменица (и помоћни глагол) исказати само на почетку конструкције; уп.:

(2.3б) Земља му је родила таленат који је био богат, али се даље тешко могао да префињује у школи.

Тиме би се, међутим, изменио стилски ефекат оригиналне формулације (в. даље).

Што се тиче хомогенизације састава координативне конструкције употребом неке фразе уместо релативне реченице, то је најлакше постићи тамо где се може употребити одговарајућа попридевљена партиципска фраза, нпр.:

(2.1б) Пуно је места хумористичких, и лако и живо испричаних.

Проблем је, међутим, што српскохрватски језик нема довољно развијен систем партиципа, а сем тога, има реченица у којима таква замена партиципом и иначе није могућа, нпр. кад релативна заменица није субјекат (уп. 2.7). Један други начин би био парафразирање — више или мање смисаоно блиско оригиналу и више или мање стилски прихватљиво —, као у примерима:

(1.2а) .. него прешао у једну област опасну и непогодну за њега (или: и за њега непогодну).

(2.4а) Издвајао се међу другима као појава нестварна и неминовно краткотрајна.

И најзад, у неким случајевима постоји теоријска, али стилски слабо прихватљива могућност да се „успостави мост“ између фразног и реченичног нивоа употребом корелативна „такав“; нпр.:

(1.2б) ... него прешао у једну област опасну и такву која није за њега.

Једном речју, мада постоји више начина да се „нормализује“ састав апокоиничне координативне конструкције, само један од њих је систематски (консеквентна употреба релативне реченице), а њихова стилска вредност — посебно у односу на оригиналну формулацију — није увек задовољавајућа.

Апокоиничне координативне конструкције могу се посматрати и као проблем реализовања синтаксичко-семантичке кохезије у

тексту, или конкретније — као питање колико се синтаксички повезани делови текста реализују као интегралне текстуалне целине, а колико представљају постепено спајање делова конструкције исказаних у оном облику у којем би се јавили и да су употребљени сами. Овај проблем — који се тиче и других синтаксичких конструкција — може илустровати следећи пример дисконтинуираног координирања различитих типова фраза:

- (2.8) Једна од познатих *париских* глумица и читаве *Француске*, *Изабел Каседус*, (...) овако види садашње прилике (Политика).

Овде су напоредни атрибути *париска* и *читаве Француске* координирани употребом *везника* и испред другог атрибута, али су иначе реализовани на начин на који би били реализовани и да оног другог атрибута нема. То је најочљивије у њиховом дистантном (дистактном) међусобном распореду, условљеном различитим начином рапоредивања придевских и падежних атрибута. Али се то види и у избору типа јединица којима се износе дате карактеристике: *придев* и *именичка синтагма* у *генитиву*, а не *два придева* или *две именичке фразе*; уп.:

- (2.8a) Једна од познатих *париских* и *уопште француских* глумица. . .
 (2.8б) Једна од познатих глумица *Париза* и читаве *Француске*. . .

Овај пример показује више ствари. Текст се не формира увек кохезивно, него се може формирати и „на парче”, при чему се делови текста не формулишу тако да се постигне кохезија (у овом случају паралелност), него у оном облику који представља нормални, обични, типични, прототипски, оптимални начин исказивања датог садржаја и постизања одређеног стилског ефекта. Код координативних конструкција ово се може испољити у дисконтинуираности и промени типа координиране јединице, тј. у некој врсти *к о о р д и н а т и в н о г а н а к о л у т а*. Ову појаву подстиче постојање неке семантичке или стилске специфичности члана који се координира с претходним: у наведеном примеру постоји емфаза на другом члану која се постиже употребом атрибута *читавој* (и одговарајућим емфатичким изговором). А баш та разлика представља тешкоћу за претилизацију тога члана (израз: *и уопште француских* не носи исти степен емфазе), док претилизација претходног члана може водити не само редунацији (као што је показано у вези с примером 2.3) него и употреби облика који се сам не би употребио или би био мање обичан (уп. једна од познатих глумица *Париза*).

Да се и код апокоиничних координативних конструкција ради и о проблему остваривања јаче или слабије синтаксичко-семантичке кохезије у тексту, показују примери у којима су ове конструкције исказане дисконтинуирано, и то са придевским атрибутом распоређеним у базичној позицији — испред именице:

- (2.9) И то изгледа просто правило, и које сваки зна (Б. Поповић, Чланци и предавања).
- (2.10) ... он у првим бечким данима има један такође туђ манир и кога ће се исто тако одрећи при публикацији прве збирке (П. Поповић, нав. дело).
- (2.11) Ту су само кратки помени јунака (...), лака једна серија, с наглим прелазима, с невероватном брзином, с најбржим асоцијацијама и које најмањи повод изазива, са сто слика... (исто).
- (2.12) ... а то бива само код врло пажљивих песника и који гледају да даду што могу најбоље (исто).

Међутим, апокоиничне конструкције са релативним реченицама могу бити и стилско средство. Зато треба анализирати функционалне ситуације у којима се јављају такви координирани атрибути, као и конструктивне карактеристике овакве координације које могу имати одређене стилске ефекте.

Ако се погледају примери (1.2) и (2.1—7), види се да координирани атрибути имају информативну функцију реченичног фокуса, тј. информативног тежишта реченице (клаузе) у којој су употребљени. То се најбоље може уочити ако се погледа остатак реченице без ових атрибута, нпр.:

- (2.1в) Пуно је места...
- (2.3в) Земља му је родила таленат...

Наиме, без фокуса (и реченичног акцента који он носи) остатак реченице није довољно информативан да би представљао релевантну и целовиту поруку. При том су фокализовани атрибути распоређени на крају реченице (одн. клаузе), тј. у финалној, информативно истакнутој позицији. Истицању доприноси и инверзија фокализованог придева и именице, чији ефекат долази до изражаја нарочито тамо где је иза придева употребљен зарез, одн. пауза, као у (2.1). А тај ефекат инверзије био би изгубљен ако би се уместо придева употребила односна реченица, јер се она обавезно распоређује иза именице.

Као пример коришћења експресивне вредности инвертованог придевског атрибута и с њим координиране релативне реченице распоређених у финалној реченичној позицији — може се

узети (1.2). Ту се израз у једну област опасну и која није за њега контрастира са при лирици, у којој је сигуран, с тим што се истичу односно поентирају атрибути опасну и која није за њега.

Хетерогеност састава апокоиничне координативне конструкције може имати и стилски ефекат унутар такве конструкције. Наиме, релативна реченица је садржајнија и обимнија него придевски атрибут који јој претходи, налази се у финалној позицији и испред ње може бити употребљена пауза (зарез). Све то чини релативну реченицу истакнутим чланом координативне конструкције односно поентом. То се види у примеру (2.3), у којем је тежиште контраста на релативној реченици, а и у примеру (2.6), у коме је односна реченица поента не само координативне конструкције него и целе комуникативне реченице.

3. Односна реченица у функцији апозитива

Примери:

- (3.1) Једна чврста брана, хладна и која се не може прећи, сретала га је на првом кораку у та истраживања (М. Лалић, Раскид).
- 3.2) ... видјех да сам се налазио у неким другим просторима, необичним и у које више нијесам могао да се вратим (М. Лалић, Зло прољеће).
- (3.3) Збиља, ово је последња ствар: једна месингана чесма, тек одшрафљена и која се још цеди, стављена између ногу једне преврнуте столице у колима (Д. Киш, Башта, пепео).
- (3.4) Стицаће се искуство, неопходно нашој земљи, али које ће моћи да се понуди и другим земљама (Политика).
- (3.5) О филму „Боја пурпура“ Стивена Спилберга, управо приказаном на ФЕСТ-у 87, а који ускоро стиже у наше биоскопе, говориће Виктор Ковач (исто).

као и пример (1.3), илуструју другу функцију коју могу вршити чланови апокоиничне напоредне конструкције са придевском односном реченицом, а то је апозитив, тј. додатна квалификација именичког појма.

Оваквој координацији погодује то што сви апозитиви (овог типа), без обзира на ранг јединице којом се реализују, стоје у постпозицији у односу на именичку фразу којој се додају. Зато нема оних проблема са синтаксичко-семантичком кохезијом којих је било при координирању атрибута хетерогеног састава. Ипак, и овде треба запазити да се најпре јавља придевски апозитив па

онда односна реченица, тј. оваквом реченицом се наставља (и завршава) квалификовање именичког појма започето придевским апозитивом. Поред начина распоређивања, појави апокоиничне конструкције свакако погодује и одређена сродност апозитива и именског дела предиката, као и честа употреба (попридевљених) партиципских фраза.

И овде се састав напоредне конструкције може хомогенизовати изрицањем свих апозитива односном реченицом, нпр.:

- (3.3а) ... једна месингана чесма, која је тек одшрафљена и која се још цеди, ...
- (3.4а) Стицаће се искуство, које је неопходно нашој земљи, али који ће моћи да се понуди и другим земљама.
- (3.5а) О филму „Боја пурпура”, који је управо приказан на ФЕСТ-у 87, а који ускоро стиже у наше биоскопе, говориће Виктор Ковач.

Но кад апозитив није исказан партиципском фразом, таква замена — сем што ствара редундантан израз — може звучати и натегнуто; уп.:

- (3.1а) Једна чврста брана, која је хладна и која се не може прећи, сретала га је на првом кораку у та истраживања.
- 3.2а) ... видјех да сам се налазио у неким другим просторима, који су били необични и у које више нијесам могао да се вратим.

С друге стране, и овде се релативна реченица понекад може заменити фразом одговарајућег значења, нпр.:

- (3.1б) Једна чврста брана, хладна и непрелазна (или: несавладава), сретала га је на првом кораку у та истраживања.

Код апозитивних апокоиничних конструкција постоји и једна специфична могућност за разрешавање хетерогености састава: ако уз именицу која се квалификује не стоји неки фокализовани атрибут, онда се евентуално придевски апозитив може претворити у такав атрибут; нпр.:

- (1.3а) У тој лукавој туђини, која нам је често личила на замку, кретали смо се у гомилама, ради одбране.
- (3.3б) ...једна тек одшрафљена месингана чесма, која се још цеди, ...

Међутим, тиме се мења информативна еквивалентност придевског и односног апозитива. Уз то, оваква претилизација није могућа кад се у оригиналној реченици не ради само о набрајању апозитива него и о специфичном координативном односу међу њима, као у (3.4) (уп. али).

4. Координирање с (предлошко-)падежним конструкцијама

Пошто и именичке речи и синтагме, у одговарајућем падежу односно предлошко-падежној конструкцији, имају и придевску вредност, разумљиво је што се и на њих може надовезати координирана придевска релативна реченица. При том се може радити о јединицама с атрибутском функцијом, нпр.:

- (4.1) Сваки човек здраве памети и који говори искрено имаће у свом мишљењу (. . .) један део истине (Б. Поповић, Чланци и предавања).
- (4.2) А она муцаше кроз сузе, у грозници, ријечи без везе, али које су све казивале (В. Милићевић, Приповетке).
- (4.3) Џем је приказан као човек од тридесетак година, али који изгледа као да има преко четрдесет (И. Андрић, Проклета авлија).

или о јединицама с апозитивном функцијом, нпр.:

- (4.4) Па учитељ, њен доцнији муж, (. . .), са изгледом „заплашене, дуго гоњене звери“, и чији се живот своди на оно неколико простих речи . . . (Ј. Скерлић, нав. дело).
- (4.5) . . . чокалијски пасуљ, с много паприке и воде, а мало пасуља и пастрме, али за кога [sic!] тврде да је нај-укуснији од свих српских пасуља (М. Ускоковић, Чедомир Илић).
- (4.6) . . . а на другој страни су устаници, без сувременог наоружања, јединственог командовања и који се прије свега ослањају на тешко проходно планинско земљиште (Данас).

Овакви случајеви су функционално слични одговарајућим апокоиничним конструкцијама с придевским атрибутима, с тим што је постизање кохезије одлакчано обавезним постпоновањем (предлошко-)падежног атрибута у односу на именицу. Но што се тиче претварања (предлошко-)падежне конструкције у односну реченицу, оно може бити праћено специфичним променама оригиналне формулације; уп.:

- (4.1a) Сваки човек који има здраву памет и (који) говори искрено имаће у свом мишљењу (. . .) један део истине.
 (4.3a) Џем је приказан као човек који има тридесетак година, али који изгледа као да има преко четрдесет.

5. Вишечлана координативна конструкција

Апокоиничне координативне конструкције могу бити и вишечлане. Ту се најчешће ради о низу придевских атрибута (уп. 5.1) или придевских апозитива (уп. 5.2—4) затвореном (завршеном) релативном реченицом:

- (5.1) Видео је народ *радан, уредан, миран, послушан, трпељив, тром, и који воли пити пиво* (Јб. Недич, Српски писци).
 (5.2) . . . и тада је писао дела као „Пуницу“ и „Свекрву“, *претенциозно психолошка, пуна дигресија и излишних епизода, и која су од својих руских узора сачувала једино развученост* (Ј. Скерлић, нав. дело).
 (5.3) То је она „Песма с Вардара“, *једра, сливена, срдечно једноставна, и у којој се показује да Шантићево национално осећање није само дубоко но и широко* (П. Слијепчевић, Огледи).
 (5.4) Његова огромна кућерина, *додавана, дограђивана и која се никад неће завршити, шираше се као планина* (М. Лалић, Зло прољеће).

Но могуће су и друге комбинације, као у следећем примеру, где су координирани падежни, придевски и — на крају — односни атрибут:

- (5.5) . . . они у мени виде будућег учитеља, чиновника, господина са сталном државном платом, и друкчије обученог, и који више не зависи од несигурне заштите братства и племена — дакле странца (М. Лалић, Ратна срећа).

А посебно је интересантан пример:

- (5.6) То је био омладински лист, коме је републиканску, антиклерикалну и демократску боју давао његов уредник Јован Павловић, *један од најугледнијих чланова омладинске левице, оснивач и душа омладинске минхенске дружине „Завера“, и који је жалосно свршио као мистар кнеза Николе* (Ј. Скерлић, Светозар Марковић).

у коме се релативна реченица надовезује на апозиције.

6. Типови односних реченица

У апокоиничним координативним конструкцијама најчешће се употребљава главни тип придевских односних реченица — онај са заменицом „који” као релативизатором. Но могу се јавити и синонимне реченице са везником „што”, са присвојним релативизатором „чији” и са адвербијалним релативизаторима; примери:

- (6.1) Разно цвијеће и нецвијеће, бодљикаво и што базди, баш као и оно прије њега (М. Лалић, Ратна срећа).
- (6.2) Показало се да те челичне цевчице од два сантиметра у пречнику, а чији је зид дебео 1,06 милиметара, брзо напукну (НИН).
- (6.3) И дарива драгој (тој, или другој?), као гривну, тро-струки циклус тога имена, сав пун среће, и где по први пут успева да се у понекој песми уздигне из причања и набрајања у чисту поезију (П. Слијепчевић, Огледи).

Реченице са „какав” се употребљавају сасвим ретко; ево једног примера:

- (6.4) Мој деда (...) тражио је од Бадуљија да му направи Лепог Јована, цвет обичан, али каквог није било (Б. Ђосић, Улога моје породице у светској револуцији).

7. Реченице које се односе на неличне именичке заменице

Својеврстан атрибут је односна реченица са релативизатором „ко” или „што” која се везује за неку неличну именичку заменицу („неско” или „нешто” итд.); нпр.:

- (7.1) ... било је у томе нешто примамљиво и што га доводи у забуну (М. Лалић, Зло прољеће).
- (7.2) У том погледу је тежи посао тужилица: треба да наброје и врлине и заслуге покојника, али да му не припишу ништа туђе и што није (М. Лалић, Ратна срећа).
- (7.3) Изгледа да је Ускоковић (...) наишао на нешто што је у човеку шире од њега самога као индивидуе, рекло би се чак нешто космичко, а што је ипак као неки виши ум допуштало да се праведније и чистије расуђује о

животу (М. Богдановић, Предговор за: М. Ускоковић, Чедомир Илић).

И у оваквим апокоиичним координативним конструкцијама координирани атрибути су фокализирани. А координирање је олакшано тиме што придевски атрибут и у основном распореду долази иза именичке заменице (уп. *нешто примамљиво, ништа туђе, нешто космичко*).

8. Релативне реченице у функцији именског дела предиката

У следећим примерима:

- (8.1) ... а оружје је све опасно и које може убити песника (П. Поповић, нав. дело).
- (8.2) Капија беше велика, стара, с порђалим алкама и испод које се могаше човек провући у свако доба (Б. Станковић, Увела ружа).
- (8.3) Мислимо да се то примећује највише тамо где је најмање смело да се примети — у игри Ирфана Менсура. Његов Принцип је одлучан, уверен, али чије самопоуздање и пркос носе покадшто ноту искључивости и неке догматске ревности (Политика).

чланови апокоиичних напоредних конструкција употребљени су у функцији именског дела предиката (копулативног предикатива). Специфичност овакве употребе односних реченица са „који“ најбоље се види ако се оне употребе саме:

- (8.1а) ... *а оружје је које може убити песника.
- (8.2а) *Капија беше испод које се могаше човек провући у свако доба.
- (8.3а) *Његов Принцип је чије самопоуздање и пркос носе покадшто ноту искључивости и неке догматске ревности.

У примеру (8.1), у коме је квалификативни карактер односне реченице најизразитији (уп. могућност замене са: *убитачно*), употреба односне реченице постаје прихватљива ако се као директни носилац функције именског дела предиката употреби корелатив „такав“:

- (8.1б) ... а оружје је такво које може убити песника.
- У друга два примера уместо односне реченице могла би се употребити конструкција са „такав“ и последичном реченицом:

- (8.2б) Капија беше таква да се испод ње могаше човек провући у свако доба.
- (8.3б) Његов Принцип је такав да његово самопоуздање и пркос носе покадшто ноту искључивости и неке догматске ревности.

Примери (8.1—3) показују, дакле, да употреба адјективалних фраза може да створи позицију за употребу односне реченице и у функцији у којој се иначе не би јавила или би се јавила уз корелатив. Међутим, ови случајеви (нарочито 8.2 и 8.3) нарушавају синтаксичку норму односно правилност текста.

9. Семантичко координативно надовезивање односне реченице

У примерима:

- (9.1) Никад не бих помислио да имамо толико топова, и који сасвим добро изгледају. . . (М. Палић, Зло прољеће).
- (9.2) Али (. . .) ако ви родите женско, у другој соби до ваше биће у приправности једно скоро рођено мушко дете, и то дете нема ни оца ни мајке, и за које се уопште не можете тачно знати како је рођено (Б. Нушић, Општинско дете).
- (9.3) Природна је тежња писца, нарочито у млађим годинама, али која доста често траје, да граде читаву Естетику (Т. Ујевић, Проза).

не постоји јединица која је синтаксички паралелна (напоредна) са односном реченицом, него се ова реченица надовезује на неки израз који носи сродан тип информације. Ту се, дакле, јавља асинтаксичка и *ad hoc* координација, заснована на семантичким и информативним везама међу деловима текста. Зато таква употреба релативних реченица представља синтаксичку (и стилску) погрешку.

10. Закључак

Апокоиничне напоредне конструкције са придевским односним реченицама представљају један редак тип координације, који се својим хетерогеним саставом издваја од обичних типова координативних конструкција. Међутим, чињеница да се овакве апокоиничне конструкције срећу и код стилиста какви су Богдан и Павле Поповић и Јован Скерлић сведочи о њиховим изражајним

вредностима, заснованим на употреби односне реченице после једне или више јединица са рангом фразе. С друге стране, у ситуацијама где нема посебне стилске потребе за истицањем информације садржане у координативној конструкцији или у координираној односној реченици, тј. где нема неког стилског оправдања за координацију хетерогеног састава, боље је избегавати овакве конструкције. Ипак, у стручним и пословним текстовима, када је садржај координираних атрибута или апозитива такав да је тешко наћи синтаксички хомогене изразе, овакве конструкције би могле бити прихваћене као околинално решење. Но коначни нормативни суд о оваквим конструкцијама не може се донети док се не испитају и други типови апокоиичне координације, разлози њихове појаве и начин употребе. При том треба применити диференцирани приступ књижевнojeзичкој норми, који ће водити рачуна о специфичностима функционалних стилова.

Summary

Ljubomir Popović

A SPECIAL TYPE OF COORDINATIVE CONSTRUCTIONS WITH ADJECTIVAL RELATIVE CLAUSES

This paper deals with one type of coordinative constructions formed of heterogeneous members, namely, of adjectival phrases and adjectival relative clauses, e.g. "jedna oblast *opasna i koja nije za njega*" (lit. "a domain *dangerous and which is not for him*"). The types and functions of such *apo koinou* coordinative constructions are described and analysed, and so are the possibilities of their "homogenization".